

VEDA V SOCIALISTICKEJ SPOLOČNOSTI

S. R. MIKULINSKÝ — R. RICHTA (red.): *Socialismus a věda*. Praha, Academia 1982, 348 s.

Skúmanie vzťahu socializmu a vedy si vyžaduje historický prístup. V súčasnosti vystupujú ako dve najdynamickejšie, navzájom neoddeliteľné sily vývoja spoločnosti. Ciele socializmu sa stávajú organickými stimulami rozvoja vedy a veda vystupuje prostredníctvom realizácie svojich sociálnych funkcií ako vnútorný dynamický prvok v procese rozvoja socializmu. Prebieha dvojstranný proces, keď plnenie úloh vedy podmieňujú potreby zo strany spoločnosti.

V desiatich kapitolách publikácie sa podáva analýza viacerých aspektov postavenia a úlohy vedy v socialistickej spoločnosti.

Historický význam vedy za socializmu sa prejavuje v jej spojení s výrobou v procese prebiehajúcej vedeckotechnickej revolúcie, v ktorej rámci sa na základe využitia predností socializmu menia aj jej sociálne funkcie. Veda sa už nezapája iba do takej materiálnej výroby, ktorá sa formuje nezávisle od nej, ale umožňuje vznik principiálne nových druhov výrobnej činnosti. Za socializmu samozrejme nemožno funkcie vedy ako zvláštnej formy sociálnej činnosti redukovať iba na výrobo-technologickú funkciu, pretože práve v socialistickej spoločnosti sa veda v dôsledku humanizácie a harmonizácie všetkých svojich funkcií mení na univerzálnu pretvárajúcu spoločenskú silu, zameranú nielen na sféru materiálnej výroby, ale aj na ekonomický a sociálny rozvoj spoločnosti, na všestranný rozvoj osobnosti.

Až marxizmus tým, že na základe materialistického chápania dejín

interpretoval spoločenskú prax nie nazeravo, ale ako jeden z dôležitých momentov poznania, prekonáva absolútne chápanú „ľudskú prirodzenosť“, začína ju chápať z hľadiska spoločenských vzťahov, čo umožňuje adekvátnu interpretáciu sociálnej povahy vedy. Táto sa už nechápe iba ako produkt rozumu, ale predovšetkým ako produkt spoločnosti, potrieb materiálnej výroby. Dialektický a historický materializmus umožňujú odhaliť zákonitosti a hybné sily vývoja vedy, jej sociálnu podstatu.

Spoločenská orientácia vedy sa realizuje cez jej spoločenské funkcie. Ich objektívny charakter vyplýva z objektívnosti spoločenských potrieb, ktoré veda uspokojuje. V kolektívnej monografii autori rozlišujú medzi poznávacou a praktickou funkciou vedy. Metodologickým východiskom takéhoto rozlišovania je fakt, že vedecké poznatky sú nielen cieľom vedeckej činnosti, ale predovšetkým prostriedkom riešenia praktických úloh.

V kapitalistickej spoločnosti, kde kapitál využíva premenu vedy v bezprostrednú výrobnú silu preto, aby posilnil svoju nadvládu nad prácou, veda nemôže plniť v celej šírke svoje spoločenské funkcie. Za socializmu už veda vystupuje ako produktívna sila samotnej práce.

Zákony vývoja vedy sú jednak sociálne, jednak imanentne vedecké. Vedecké poznanie v súčasnosti charakterizuje diferenciacia, integrácia a vzájomné pôsobenie jednotlivých vied. Revolúcie, prebiehajúce v jednotlivých prírodných vedách, nie sú izolovaný-

mi javmi, ale prejavmi globálnej revolúcie v prírodných vedách, ktorá začala na prelome 19. a 20. storočia. Charakterizuje ju zavádzanie nových vedeckých koncepcií a nového spôsobu myslenia do iných vedných odborov. Revolučné zmeny v súčasných prírodných vedách nielen nasledujú za sebou, ale zároveň sa na seba „navrstvujú“, týkajú sa celého systému vedeckého poznania. Ide vlastne o proces objektívnej dialektizácie vedy, s ktorým je spätá nevyhnutnosť riešenia určitej krízy filozofických (najmä svetonázorových a grozeologických) základov vedy, čo si vyžaduje aj adekvátne prehodnotenie úlohy filozofickej reflexie v sústave vedeckých poznatkov.

Podľa názoru autorského kolektívu vedecká revolúcia v súčasnosti prerástla do vedecko-technickej revolúcie, ktorá je svojou podstatou nielen vedecko-technickým, ale aj hlboko sociálnym javom. Je výsledkom spoločenského rozvoja, predovšetkým toho obdobia vo vývoji spoločenskej výroby, pre ktoré je typická nevyhnutnosť prechodu od kapitalizmu ku komunizmu. Pre vedecko-technickú revolúciu museli dozrieť potrebné vedecko-technické a sociálne predpoklady. Sociálny systém jej dáva smer a sociálne ciele. Rozhodujúcou podmienkou a najdôležitejším ukazovateľom úspešného rozvíjania vedecko-technickej revolúcie je všeobecný rozvoj človeka, jeho bytostných síl a schopností.

V zborníku sa správne konštatuje, že pre rozvoj vedy je nevyhnutná celospoločenská báza a integrácia, čo si vyžaduje existenciu spoločenského charakteru vlastníctva výrobných prostriedkov ako predpokladu spoločenského disponovania všetkými výrobnými silami, teda aj vedou ako bezprostrednou výrobnou silou.

Štátnomonopolistický kapitalizmus síce využíva vedu, ale jej spoločens-

ské funkcie sa realizujú v záujme vládnucej triedy, preto ani buržoázna politika, ktorá vedu využíva, nemôže nadobudnúť vedecký charakter. V socialistickej spoločnosti sa situácia podstatne mení. Veda tu už nepôsobí iba ako prostriedok dosahovania politických cieľov, ale slúži na stanovenie a vedecké zdôvodnenie samotných týchto cieľov, spätých s riešením základných sociálnych problémov a vytvorením optimálnych podmienok pre rozvoj človeka. Charakteristická je aj tá skutočnosť, že za socializmu sa na politickom riadení spoločnosti zúčastňujú čoraz širšie masy pracujúcich, čo je základným prejavom podstaty socialistickej demokracie. Jednotu vedy a pracujúcich máš možno teda dosiahnuť iba v takých spoločenských podmienkach, ktoré vylučujú možnosť vykorisťovania. V súčasnej kapitalistickej spoločnosti buržoázia postupne stráca monopol na poznanie, ale ponecháva si monopol na aplikáciu vedy.

Autori publikácie podrobne preskúmali rozvoj vedy v podmienkach socializmu. Prichádzajú k záveru, že iba socialistická spoločnosť je schopná na základe svojich predností uspokojiť oveľa širšiu škálu vnútorných potrieb vedy ako kapitalistická spoločnosť. Za socializmu veda slúži spoločensko-pretvárajúcej činnosti spoločnosti, ktorej jadrom je špecifická historická forma materiálnej výroby.

Popri poznávacej funkcii vedy sa čoraz viac dostáva do popredia jej prakticko-pretvárajúca a prognostická funkcia. V súvislosti s procesom premeny vedy na univerzálnu pretvárajúcu spoločenskú silu vzrastá za socializmu aj úloha spoločenských vied, zameraná na riešenie problémov ovládnutia spoločenských vzťahov, stanovenia základných cieľov spoločnosti a sociálnych prostriedkov, nevyhnutných na ich dosiahnutie.

V publikácii sa poukazuje na ne-

zastupiteľnosť pôsobenia komunistických a robotníckych strán v riadení rozvoja socialistickej vedy. Tieto strany sa usilujú o čo najužšie spojenie vedy so sociálno-ekonomickými cieľmi spoločnosti, humanistickými ideálmi socializmu, socialistickou politikou, pracujúcimi masami, človekom. Ide totiž o to, že rozvoj vedy sám osebe ešte nie je synonymom a kritériom spoločenského pokroku (s. 166). Vypracovanie stratégie rozvoja vedy ako súčasť stratégie rozvoja celej spoločnosti sa preto v súčasnosti stáva v socialistickej spoločnosti objektívnou nevyhnutnosťou. Na základe stanovenia sociálnych a ekonomických cieľov v socialistickej spoločnosti je potrebné určovať hlavné smery rozvoja vedy a techniky; vytvoriť systém stimulov, motivujúcich aktívnu účasť vedcov pri realizácii cieľov spoločnosti; plánovať vedecké výskumy tak, aby sa sily sústredili na najdôležitejšie smery vedeckej činnosti, ktoré môžu čo najviac prispieť k vyriešeniu hlavných sociálnych, ekonomických a kultúrnych úloh. Plneniu realizácie takejto stratégie rozvoja vedy bráni v kapitalistickej spoločnosti absencia celospoločenského subjektu.

Spoločenské riadenie za socializmu sa okrem iného zameriava aj na prepojenosť vedy a výroby. Vytvárajú sa nové formy spojenia vedy a výroby ako vedecko-technické komplexy, vedecko-výrobné komplexy a združenia, v rámci RVHP sa rozvíjajú medzinárodné hospodárske združenia.

V súvislosti s prebiehajúcim procesom vedecko-technickej revolúcie sa vynárajú aj vážne problémy. Snaha o čo najrýchlejšiu a najširšiu realizáciu zásadne nových vedeckých ideí, objavov a vynálezov často v praxi vyvoláva ťažkosti pri ich osvojení a aplikácii.

Neustále narastajúca internacionalizácia výroby má za následok pre-

hlbovanie a rozširovanie medzinárodnej vedecko-technickej spolupráce. Pri tom treba brať do úvahy aj určitú nerovnomernosť rozvoja vedy a techniky v jednotlivých krajinách. V tejto súvislosti sa v publikácii analyzujú problémy vedecko-technickej integrácie socialistických krajín, ich vedecko-technickej spolupráce ako s hospodársky rozvinutými kapitalistickými štátmi, tak aj s rozvojovými krajinami.

Dalšia časť recenzovanej práce je venovaná rozboru charakteru vedeckej tvorivej činnosti, spoločenskej podstaty a subjektu tejto činnosti, dialektiky osobnosti vedca a spoločnosti. Úloha osobnosti vedeckého pracovníka v žiadnom prípade nespočíva len v pasívnom odraze spoločenských vplyvov. V rámci vedeckej činnosti dochádza k sebareflexii osobnosti prostredníctvom vlastného úsilia vedca v súlade so spoločensky dôležitými cieľmi a programami činnosti. Veda zohráva významnú a nezastupiteľnú úlohu v procese rozvoja človeka. Buržoázne ideologické doktríny túto úlohu vedy buď preceňujú (scientizmus), alebo podceňujú (antiscientizmus).

Socialistická veda sa v podstate utvára ako nový typ vedy. Jeho podstatnými kvalitami, ktoré sa postupne vytvárajú, sú: podstatné rozšírenie a obohatenie spoločenských funkcií; nové prístupy k osvojeniu prírody; kvalitatívne iné teoreticko-metodologické základy a organizačné formy; prenikanie do všetkých oblastí spoločenského života; vedecké riadenie celého súhrnu činností, spojených s osvojovaním prírody; integrácia prírodných, technických a spoločenských vied do jednotného systému s jednotným riadením; zmena spoločenského subjektu vedy; spájanie vedeckého poznania a pretvárania sveta so všeobecným rozvojom spoločnosti a človeka.

Kolektívna monografia je výsledkom tímovej práce vedcov z Inštitútu

dejín prírodných vied a techniky AV ZSSR v Moskve a Ústavu filozofie a sociológie ČSAV v Prahe. Jej prednosti, predovšetkým komplexný prístup k analýze nastolených problémov, sú zároveň prednosťami socialistickej integrácie vedy. Prirodzene, že

mnohé problémy si vyžadujú ešte ďalšie hlbšie rozpracovanie. Knihu odporúčame vedeckým pracovníkom ako inšpiráciu pre vedecké pochopenie spoločenských funkcií vedy, ale zároveň dobre poslúži aj pre informáciu širšej čitateľskej verejnosti.

Ján Valentín

PRVÁ MARXISTICKÁ MONOGRAFIA O WITTGENSTEINOVÍ

S. HUBÍK, Jazyk a metafyzika [kritika Wittgensteinovy filozofie]. Academia, Praha 1983, 190 s.

Máloktoľný filozof 20. storočia vyvolal vlnu záujmu, prejavujúcu sa v takom množstve interpretujúcej literatúry ako Wittgenstein. Preklady jeho diela a priam nespočetné partiálne či komplexnejšie analýzy a interpretácie sa po druhej svetovej vojne stali súčasťou filozofického myslenia nielen v Európe, Amerike, ale i Austrálii. Pritom s početným narastaním sekundárnej literatúry vzniká začiatkom sedemdesiatych rokov i jej nová, predmet adekvátnejšie vystihujúca kvalita.

Ani v marxistickej historiografii nezostalo Wittgensteinovo dielo nepovšimnuté. Už v šesťdesiatych rokoch bolo predmetom kritiky v kontexte súčasnej buržoáznej filozofie, venovali sa mu tiež práce sovietskych autorov i filozofov NDR, Bulharska a Poľska, orientované logicky a gnozeologicky. U nás táto téma síce nebola zastúpená osobitne výrazne, predsa len neostala mimo pozornosti. Popri preklade Wittgensteinovho Traktátu a Filozofických skúmaní, kritike Wittgensteinovho diela sa z rozličných hľadísk venovali autori J. Bodnár, K. Berka, V. Ruml, F. Mihina a najnovšie S. Hubík. Práve jeho monografická práca je skutočným posunom v chápaní Wittgensteina na pôde marxistic-

kej filozofie. Je vôbec prvou monografiou Wittgensteina, napísanou z pozícií marxistickej kritiky, povedané presnejšie v súlade s autorovým ambicióznym prístupom, ide o „kritické zhodnotenie Wittgensteinovej filozofie zo stanoviska marxistickej dialektiky a komunistickej ideológie“.

Koncíznym štýlom v presných formuláciách autor nastoľuje a rieši oveľa širší okruh problémov a súvislostí, ako by relatívne nevelký rozsah knižky dal tušiť. Preto sa pri hodnotení zameriame predovšetkým na to, ako autor splnil a čím naplnil vytýčený cieľ.

Už úvodom možno konštatovať, že Hubíkova práca ako celok i jednotlivé analýzy sú výsledkom dlhoročného sústredeného záujmu autora o Wittgensteinovu filozofiu. Jeho stanovisko je výrazom nadhľadu, odstupu, dokonalej orientácie v interpretáciách, či už ide o analytickú rekonštrukciu obsahu Wittgensteinovej filozofie a jej kritiku alebo o objasnenie ideologických a svetonázorových predpokladov a dôsledkov tejto filozofie. Preto sa vyhol bežným explanačiam na úrovni informácií rovnako ako mnohým starším historicko-filozofickým zjednodušeniam, tradovaným disproporciám v hodnotení vplyvov na formovanie